

АБДУРАҲИМ  
ЭРКАЕВ



МАЪНАВИЯТШУНОСЛИК



2

АБДУРАҲИМ ЭРКАЕВ

# МАЪНАВИЯТШУНОСЛИК

**Маънавият методологияси  
ва прaksiологияси**

*2-китоб*

УЎК: 17.022.1

КБК: 87.60

Э 78

**Эркаев, Абдурахим.**

Э 78      Маънавиятшунослик. 2-китоб [Матн]. Маънавият методологияси ва праксиологияси / А. Эркаев. – Тошкент: «Маънавият», 2018. – 456 б.

ISBN 978-9943-04-366-4

Таниқли файласуф олим, маънавият ва маърифат, миллий гоа ҳамда мафкура соҳасининг кўзга кўринган вакили Абдурахим Эркаевнинг «Маънавиятшунослик» номли икки жилдли йирик тадқиқоти мазкур фаннинг тарихий илдишлари, такомил босқичлари, уларни ўрганиш борасидаги мустақиллик йилларида амалга оширилган ишлар таҳлилига бағишланган.

Китобнинг биринчи жилди «Маънавият онтологияси ва феноменологияси», иккинчи жилди эса «Маънавият методологияси ва праксиологияси» деб номланишидан ҳам билиш мумкинки, тадқиқотда мазкур қадриятнинг деярли барча жиҳатлари қамраб олинган.

Китоб олий ўқув юртларининг талабалари, магистрлари, ўқитувчилар, маънавий-мафкуравий тарбия, тарғибот-ташвиқот билан шуғулланувчи мутахассислар ва кенг китобхон оммасига мўлжалланган.

УЎК: 17.022.1

КБК: 87.60

### **М а с ъ у л   м у ҳ а р р и р л а р:**

*Алишер Қодиров – Республика Маънавият ва  
Маърифат маркази раҳбари.*

*Раҳмон Қўчқоров – Тошкент Давлат юридик  
университети доценти, ф.ф.н.*

### **Т а к р и з ч и л а р:**

*Акмал Саидов – юридик фанлари доктори, академик.*

*Санжар Чориев – фалсафа фанлари доктори, профессор.*

*Қарши Давлат университети Илмий кенгашининг  
2018 йил 29 майдаги 11-сон Қарори билан  
нашрга тавсия этилган.*

ISBN 978-9943-04-366-4

© «Маънавият», 2018

## 1. МАЪНАВИЯТНИНГ ИЛМИЙ-МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ

Ҳар бир фан ўз соҳасига оид илмий билимлар беради. Уларни турли тадқиқот усуллари, воситалари орқали аниқлайди. Ҳар бир фан ўрганаётган соҳасини, нарс ва ҳодисаларни, улар ўртасидаги боғлиқлик ва муносабатларни, ўз хусусиятидан, ўз предметидан келиб чиқиб тадқиқ этади. Бу жараёнда у барча фанларга хос илмий тадқиқот усуллари ва воситалари билан бир қаторда, фақат ўзига хос баъзи бир усуллар ва воситалардан, асбоб-ускуналардан, ўлчов кўрсаткичларидан ва ҳ.к. фойдаланади.

Фаннинг вазифаси тадқиқот соҳасига, объектига тааллуқли илмий ҳақиқатни аниқлашдир. Бу ҳақиқатга ўлтадиган йўлни юнон тилида метод, фан қўллайдиган барча умумий ва конкрет ёндашувлар, усуллар ва воситаларни эса методология (*метод* – йўл; *логос* – таълимот) деб аталади. Методология бевосита илмий янгиликларни кашф этмайди, янги билимлар бермайди, балки янги билимларга қандай эришишни кўрсатади, мавжуд ва аниқланган билимларнинг, илмий хулосаларнинг тўғрилиги ёки хатоларини аниқлайди, баҳолайди. Бу хатоларга тадқиқот усули ва воситалардаги қайси камчиликлар сабаб бўлгани, нималар илмий таҳлил, умумлаштириш ва хулоса чиқаришда адашишга олиб келганини аниқлашда ёрдам беради. Бошқача айтганда, илмий методология фан тўғрисидаги таҳлилий таълимотдир. Лекин методологиянинг билвосита илмий кашфиётлар қилишдаги аҳамияти улкан. У муайян фанга илмий ва ижтимоий мўлжал беради, йўлчи юлдуз, компас вазифасини ўтайди, олдида турган конкрет ва долзарб вазифаларни, мақсадларни, уларга элтувчи йўлларни, воситаларни аниқлаб олишга кўмаклашади. Буларсиз эса ҳеч бир фанни самарали ривожлантириб бўлмайди, чунки методологиясиз илмий кашфиётлар ё содир бўлмайди, ё стихияли

кашф этилади. Баъзан эса кашфиётнинг мазмун-моҳияти, илмий ва амалий аҳамиятини на олимлар, на жамият муносиб баҳолай олади. Натижада, янги ғоя, янги кашфиёт қоғозда қолиб кетаверади. Жамият уларни тўғри баҳолаб, амалда қўллашига ўн йиллар, ҳатто асрлар ўтиб кетади.

«Маънавиятнинг илмий методологияси» фани маънавият соҳасига оид ҳаққоний, объектив илмий билимларга эришиш усуллари, воситалари тўғрисидаги таълимотдир. У маънавият соҳасини ўрганувчи фанларга ўзига хос илмий йўл-йўриқ ва мақсад беради, илмий мезон ва мўлжал вазифасини бажаради. Бунинг учун у, энг аввало, «маънавият» тушунчаси мазмун-моҳиятининг ўзи қай даражада тўғри аниқлангани, уни ўрганишга қайси илмий-эътиқодий позициялардан, илмий-ижтимоий мақсад ва вазифалардан келиб чиқиб ёндашилганини таҳлил қилади.

Кимдир маънавиятга материалистик, кимдир идеалистик, кимдир кўпроқ диний, кимдир эклектик (ҳар хил ёндашувларни механик қориштириш, аралаштириш), кимдир кўпроқ сиёсий-мафкуравий нуқтаи назардан ёндашиши мумкин. Кимдир миллий маънавият ривожланишини баҳолашда ўтмишни ортикча идеаллаштириши, ёки, аксинча, қолоқ ҳисоблаб, унга беписанд қараши мумкин. «Маънавиятнинг илмий методологияси» фани тадқиқотчиларни илмий-эътиқодий, сиёсий-мафкуравий қарашлари туфайли аввалдан бирёқлама хулоса чиқармасликка ундайди. Уларга фаннинг илмий холислик, мантикийлик, тарихийлик, тадқиқот жараёнида мавҳумликдан аниқликка кўтарилиш, ўрганилаётган ҳар бир нарса, ҳодиса, объект қотиб қолмаган, балки зиддиятларга бой, ўзгарувчан, ривожланувчан жараён эканлигини, ҳар бир қатъий хулоса чиқариш учун етарлича илмий далиллар, асос бўлиши лозимлигини эслатиб туради. Чунки тадқиқотчи ҳиссиётдан, ўз диди, истакларидан, сиёсий қарашларидан келиб чиқиб эмас, балки холис илмий важ ва далилларга таяниб хулоса қилиши лозим. Ушбу муносабат билан Аристотелнинг «Платон менинг дўстим, лекин ҳақиқат кадрлироқдир» деган сўзларини эслаш лозим.

Юқорида келтирилган усуллар барча фанлар учун, жумладан, «Маънавиятнинг илмий методологияси» учун